

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 29
ROČNÍK CXIII- 2019

Bratislava 2019

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CXIII– 2019
ARCHEOLÓGIA 29

Predseda redakčnej rady/Head of editorial board
PhDr. Juraj Bartík, PhD., Bratislava

Redakčná rada/Editorial Board
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Nitra
Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Bratislava
PhDr. Beáta Egyházy-Jurovská, Bratislava
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Bratislava
Mgr. David Parma, Ph.D.
Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., Nitra
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., Opava
Dr. Eric Vrba, Boston

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages:
REELS, s. r. o., Stephanie Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed

Príspevky sú indexované a evidované v databáze Scopus/Articles are indexed and catalogued in the Scopus database

Publikované príspevky sú dostupné na www.archeologickemuzeum.sk/published articles are available on
www.archeologickemuzeum.sk

Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori/the Authors are responsible for their contributions

Tlač/Print:
Ultra Print, s. r. o., Bratislava

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum, Bratislava 2019

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum/Slovak National Museum – Archaeological Museum 2019

ISBN 978–80–8060–473–8
ISSN 1336-6637

OBSAH – INHALT

- 7 ZDENĚK FARKAŠ: Záver kultúry ľudu so starou lineárnou keramikou. Obj. 114/86 v Bratislave – Mlynskej doline
- 25 Ende der Kultur mit der älteren Linearbandkeramik – Objekt 114/86 aus Bratislava – Mlynská dolina
- 31 VIKTÓRIA DVORSKÁ PLHÁKOVÁ – JANA MELLNEROVÁ ŠUTEKOVÁ – JÚLIUS VAVÁK – PAVOL JELÍNEK – JANA HLAVATÁ – JARMILA BÍŠKOVÁ: Eneolitická priekopa z Budmeríc – poloha Sušička
- 44 Eneolitischer Graben aus Budmerice – Lage Sušička
- 47 PAVOL JELÍNEK – DUŠAN VALENT: Náboženské ikonografie v staršej dobe bronzovej
- 73 Religiöse Ikonographie während der älteren Bronzezeit
- 77 MARTIN TREFNÝ: Attic, Etrusco – Corinthian and South Italian vases in the collection of the Slovak National Museum in Bratislava
- 89 Attické, etrusko-korintské a jihoitalské vázy vo zbírke Slovenského národného múzea v Bratislavě
- 91 MILAN HORŇÁK: Kolaps osídlenia kultúr popolnicových polí s dôrazom na lužickú kultúru v priestore dnešného juhozápadného Slovenska
- 98 Collapse of settlements of Urnfield cultures with an emphasis on Lusatian culture in the area of today's south-western Slovakia
- 101 VIOLETTA REITER: Das Keramikdepot der mitteldanubischen Hügelgräberkultur aus Reyersdorf (NÖ)
- 129 MICHAEL BRANDL: Die Klinge aus Reyersdorf (FNr. 112)
- 130 ZORA BIELICHOVÁ: Animal bones from the Middle Bronze Age Tumuli culture site at Reyersdorf (Lower Austria)
- 136 The pottery hoard of the Mid-Danubian tumulus culture from Reyersdorf (Lower Austria)
- 136 Keramický depot stredodunajskej mohylovej kultúry z Reyersdorfu (Dolné Rakúsko)
- 136 Analýza kostí zo sídliska stredodunajskej mohylovej kultúry v Reyersdorfe (Dolné Rakúsko)
- 139 ANITA KOZUBOVÁ – VERONIKA HORVÁTH: Nur eine Faszination vom Westen oder etwas anderes? Zu hallstädtischen Einflüssen in der Vekerzug-Kultur am Beispiel des Gräberfeldes von Eger-Nagy Eged (Ostungarn)
- 156 Len očarenie západom alebo niečo iné? K halštatským vplyvom vo vekerzugskej kultúre na príklade pohrebiska v Eger-Nagy Eged (východné Maďarsko)
- 159 PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOÓŠOVÁ – RADOSLAV ČAMBAL: Ojedinelý nález noricko-panónskej opaskovej zápony z Zuckermanbla v Bratislave
- 166 Einzelfund einer norisch-pannonischen Gürtelschnalle vom Zuckermanbl in Bratislava
- 167 JOZEF LABUDA: Štítová puklica z doby rímskej z Hontianskych Nemiec
- 170 Schildbuckel aus der römischen Kaiserzeit aus Hontianské Nemce
- 171 ANDREJ SABOV – MAREK BOTH: Neznáme rímske militárie v zbierkach Slovenského národného múzea v Martine
- 176 Unbekannte römische Militaria in den Sammlungen des Slowakischen National Museums in Martin
- 179 KATARÍNA HLADÍKOVÁ: Príspevok ku kovanim závesov picích rohov doby rímskej z južného Záhoria
- 184 Beitrag zu den Beschlägen der Gehänge von Trinkhörnern aus der römischen Kaiserzeit vom südliche Záhorie Gebiet

- 185 DANIEL SVIHALEK: Rímske kúpele a analogické stavby z germánskeho prostredia v stredodunajskom barbariku
- 195 Römische Bäder und analogische Bauten vom germanischen Milieu im mitteldonauländischen Barbarikum
- 197 ZDENEK FARKAŠ – VLADIMÍR TURČAN: Fragment náramku typu Szentendre z Beckova
- 200 Armringbruchstück vom Typ Szentendre aus Beckov
- 203 VLADIMÍR TURČAN: Včasnostredoveké bronzové kovanie z Pohanskej
- 209 Early medieval bronz fitting from Pohanská
- 211 DAVID VÍCH – ZUZANA JARŮŠKOVÁ: Depot železných predmetů z Borotína na Malé Hané
- 216 Hoard of iron items from Borotín in Malá Haná
- 217 MILAN THURZO – RADOSLAV BEŇUŠ: Body remains of Archbishop Georgius (Juraj) Lippay, exhumed from the crypt under St. Martin's Cathedral in Bratislava
- 232 Telesné pozostatky arcibiskupa Juraja Lippaya, exhumované z krypty pod Dómom sv. Martina v Bratislave
- 233 KOLOKVIUM
- 233 VLADIMÍR TURČAN: Osemnásť kolokvium k otázkam rímsko-germánskej archeológie
Das achtzehnte Kolloquium zu den Fragen der römisch-germanischen Archäologie
- 235 ROBERT IVÁN – RÓBERT ÖLVECKY – JÁN RAJTÁR: Vybrané hrobové celky z germánskeho žiarového pohrebiska v Sekuliach
- 258 Ausgewählte Grabkomplexe aus dem germanischen Brandgräberfeld in Sekule
- 263 IGOR BAZOVSKÝ – RADOSLAV ČAMBAL – KATARÍNA HLADÍKOVÁ – JÁN RAJTÁR: Nové funerálne nálezy z doby rímskej zo Závodu (predbežná správa)
- 266 Neue Grabfunde aus der römischen Kaiserzeit aus Závod (Vorbericht)
- 269 BARBARA LOFAJOVÁ DANIELOVÁ – MARTIN FURMAN: Hrdoš – Nová archeologická lokalita severokarpatskej skupiny na pomedzí Oravy a Liptova
- 281 Hrdoš – eine neue archäologische Fundstelle der nordkarpatischen Gruppe an der Scheide von Orava und Liptau
- 283 MILAN HORŇÁK – ERIK HRNČIARIK – TOMÁŠ KOLON: Keramický materiál z vybraných objektov hospodárskeho zázemia neskoro-antického dvorca v Bratislave-Podunajských Biskupiciach
- 302 Ceramic material from selected buildings of the farming part of a late Antiquity Residence in Bratislava-Podunajské Biskupice
- 317 RECENZIA/REZENSIONS
Miroslava Daňová: B. Komoróczy/M. Vlach: Příběhy civilizace a barbarství – Pod nadvládou Říma. Archeologický ústav AV ČR, Brno, v.v.i., 2018, 289 strán, 1. vydanie. ISBN 978-80-7524-014-9.
- 319 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

ŠTÍTOVÁ PUKLICA Z DOBY RÍMSKEJ Z HONTIANSKYCH NEMIEC

JOZEF LABUDA

Keywords Roman period, Štiavnica hills, shield boss, 2nd century A.D.

Abstract: *Shield boss from the Roman period from Hontianske Nemce.* Since 2016, we can add to the Hont region another important one-off find: an iron, hat-shaped shield boss. We encounter across this type of shield boss over a wide territory of Central Slovakia's Przeworski culture. Its chronological range is now situated to the period from the 3rd century B.C.E to the 5th century A.D., but the ethnic group has not yet been identified; however, the high degree of German ethnicity is highlighted. We can combine the find of an iron shield boss from Hontianske Nemce (Krupina district) with the cult site where this find was deposited. Based on archaeological finds to date, we can assume that the wider surroundings of Banská Štiavnica were settled in the 1st century A.D. by the surviving Celtic ethnic group (Cotini) who worked in mining and metallurgy. Here, in the central Pohronie region, including the tributaries flowing into the Hron, or southwards to the Ipeľ, we can see the limits of the Quadi settlement, as well as the above-mentioned Celtic Cotini. For this reason, the occurrence of the iron shield boss, dated to the 2nd century, in the southern points of the Štiavnica hills is not so surprising.

Oblasť historického regiónu Hont je dodnes nedostatočne archeologicky preskúmaná a to aj napriek početnosti vykopávk a zberov A. Kmeťa zo záveru 19. storočia a v prvých rokoch 20. storočia. Ten na svoju dobu vykonal obrovský kus heuristickej práce v regióne, pričom svoje poznatky a nálezy väčšinou aj publikoval (*Kmeť 1893; Kmeť 1895; Kmeť 1900*). Je to región, ktorému sa dodnes vyhli stavebné investície typu budovania diaľnic, priemyselných parkov a pod., čo môže mať z hľadiska perspektívy archeologického výskumu aj pozitívny charakter. V minulosti to dokázali nálezy solitérneho charakteru, napríklad nález dvoch prilieb z Dolných Semeroviec (okr. Levice), známy poklad byzantského kupca zo Zemianskeho Vrbovka (okr. Krupina), bronzové poklady zo Sitna a Holíka (okr. Banská Štiavnica), pokladu mincí 12. – 13. storočia z Krupiny; tzv. pečenického valu, objaveného A. Kmeťom, skúmaného T. Kolníkom a v poslednom čase aj J. Beljakom z Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. To je len stručný výpočet výberu významných nálezov z tohto regiónu.

K tejto kategórii nálezov možno zaradiť aj železnú štítovú puklicu, nájdenú náhodne v roku 2016 v Hontianskych Nemciach – poloha Malé Orlie.

Miesto a okolnosti nálezu

Puklica sa našla bez ďalších sprievodných predmetov. Ležala plytko v zemi (v hĺbke cca 30 – 40 cm). Samotné miesto nálezu predstavuje horská vyvýšenina s názvom Malé Orlie vo výške 440 m n. m. Je súčasťou menších horských hrebeňov, ktoré sú výsledkom sopečnej činnosti v Štiavnických vrchoch. Pri sledovaní mapy geografického priestoru sa lokalita akoby „vklíňovala“ do línie doliny Štiavnického potoka v priestore komunikačného rozhrania cesty s názvom *Via magna* medzi Banskou Štiavnicou v smere na Hontianske Nemce a južnejšie situované historické lokality z obdobia stredoveku. Z vrcholu polohy možno pozorovať aj „odbočku“ cesty na osady Krnišov – Kráľovce, majer Tepličky, ktoré boli významnými lokalitami už v dobe bronzovej (*Bátora 1988*).

Štítové puklice doby rímskej pochádzajú predovšetkým z hrobových nálezov. Ďalšie miesta nálezov predstavujú horské vyvýšeniny, čo poukazuje na kultový charakter výskytu uvedených predmetov.

Opis predmetu

Železná štítová puklica klobúkovitého tvaru, v strede s vybiehajúcim nevysokým hrotom, priemer 15 cm, výška 8 cm. Na mierne kónicky vybiehajúcej okrajovej lište vidieť usporiadanie pravidelne rozmiestnených štyroch otvorov, ktoré slúžili k pripevneniu k samostatnému štítu. Pri jednom z nitov je puklica poškodená a deformovaná, inak veľmi dobre zachovalá (obr. 1, 2).

Typologické zaradenie a zhodnotenie nálezu

S uvedeným typom štítových puklíc sa stretáme na širokom území przeworskej kultúry strednej Európy. Jej časové rozpätie sa dnes kladie do obdobia od 3. storočia pred Kr. až po 5. storočie po Kr., pričom etnicita nie je zatiaľ vyjasnená – zdôrazňuje sa však silný podiel germánskeho etnika. V materiálnej náplni tejto kultúry sa pomerne často objavujú aj že-



Obr. 1. Hontianske Nemce – Malé Orlie. Železná štítová puklica.

Abb. 1. Hontianske Nemce – Malé Orlie. Eiserner Schildbuckel..

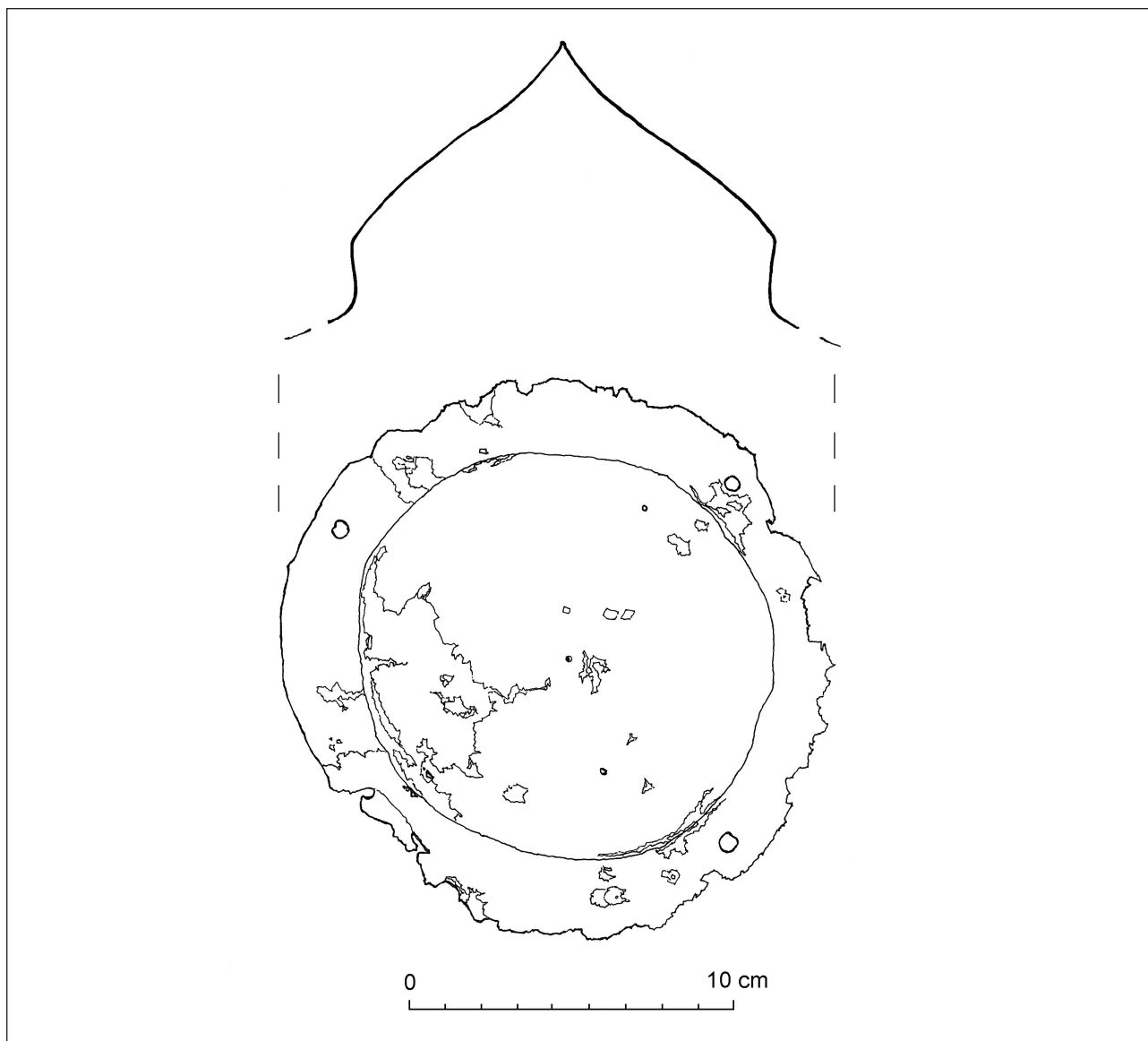
lezné štítové puklice, a to predovšetkým v hrobových nálezoch. Pokiaľ sa také nálezy vyskytujú mimo uvedených objektov, obyčajne sa miesto nálezu považuje za objekt kultového významu, spojený s pojmom obetné miesto.

Aj prípad železnej štítovej puklice z Hontianskych Nemiec môžeme spojiť s kultovým uložením. Samotné miesto predstavuje výraznú hranu horského výbežku južnej časti Štiavnických vrchov, ktorý sa vkladuje do dávnej komunikácie (údolie potoka Štiavnica s bezprostredne prebiehajúcou cestou) zo severu na juh s odbočkou na cestu na východ (dnes lokality Krnišov – Kráľovce, o. Krupina). Toto vybrané miesto sa mohlo stať „obetiskom“ výzbroje bojovníka v podobe dreveného štítu so železnou puklicou. Ďalšie sprievodné nálezy neboli zachytené. Nález tak môže naznačovať existenciu blízkej osady, resp. vojenskú konfrontáciu v tomto zaujímavom geografickom priestore.

Pri konfrontovaní publikovaných nálezov štítových puklíc N. Zielingom, možno nález z Hontianskych Nemiec pravdepodobne priradiť k nálezom typu E1, časovo spadajúcim do obdobia stupňa B1 staršej doby rímskej (Zieling 1989, 79). Aj keď niektorí kolegovia, zaoberajúci sa týmto obdobím vidia zaradenie nálezu do etapy mladšej doby rímskej (E. Droberjar, V. Turčan).

Na základe archeologických nálezov možno predpokladať, že širšia oblasť Banskej Štiavnice bola osídlená v 1. storočí po Kr. prežívajúcim keltským etnikom (Kotini), ktorí sa zaoberali baníctvom a metalurgiou. Tu, v oblasti stredného Pohronia, aj s prítokmi do Hrona, resp. na juh do Ipľa možno vidieť hranicu medzi kvádskym osídlením a sídlami spomenutých keltských Kotínov. Preto výskyt železnej puklice, datovanej do 2. storočia, v južných výbežkoch Štiavnických vrchov až tak neprekvapuje. Odhliadnuc od nálezových okolností, signalizuje zvýšenú pozornosť pre archeológov, ktorí sa v budúcnosti budú tomuto regiónu venovať.

Spomenuté keltské etnikum prišlo do tohto prostredia niekedy v 3. storočí pred Kr. v súvislosti s prospektorskou činnosťou. Kelti mali záujem o odkrytie ložísk, bohatých na železné rudy, ale aj drahé kovy kvôli razbe mincí a výrobe šperkov. O ich prítomnosti v oblasti svedčia solitérne nálezy najmä keramických fragmentov z Bardínovej pod Sitnom (vyššie spomenuté vykopávky A. Kmeťa) a z Ilije pod Sitnom (Hanuliak 2002, 61). Z Glanzenbergu v Banskej Štiavnici (výskum J. Labudu v roku 1982), pochádza fragment črepu terry sigillaty z prelomu 2. a 3. storočia, v podobe zlomku hladkej misky typu Draggendorf 18/31. Tento tak nepriamo naznačuje prítomnosť Kotínov v oblasti a ich obchodné kontakty s Rimanmi (Kuzmová/Roth 1988, 17; Labuda 2016, 63, 64). Pri nálezoch z Bardínovej a Ilije ide o nálezy laténskej keramiky, z Glanzenbergu disponujeme ojedinelým nálezom črepu terry sigillaty z 2. storočia. Tento by mohol poukazovať na prežívanie Kotínov do 2. storočia, ktorí v tom čase mali obchodné kontakty s Rimanmi, prítomnými na strednom Pohroní (Beljak 2006; Beljak/Kučeráková 2015).



Obr. 2. Hontianske Nemce – Malé Orlie. Železná štitová puklica. Kresba U. Ivanová.

Abb. 2. Hontianske Nemce – Malé Orlie. Eiserner Schildbuckel. Zeichnung U. Ivanová.

LITERATÚRA

Bátora 1988 – J. Bátora: Praveké a včasnohistorické osídlenie Hontu. In: Hont. Tradície ľudovej kultúry. Zost. J. Botík. Martin 1988, 15-31.

Beljak 2005 – J. Beljak: Púchovská kultúra a Germáni na Pohroní v staršej dobe rímskej. In: E. Droberjar/M. Lutovský (eds.): Archeologie barbarů 2005. Praha 2006, 257-272.

Beljak/Kučeráková 2015 – J. Beljak/K. Kučeráková: Vývoj osídlenia na strednom Pohroní od doby laténskej do včasného stredoveku. Štud. Zvesti AÚ SAV 57, 2015, 7-56.

Cengel/Hanuliak/Hollý 2002 – P. Cengel/V. Hanuliak/A. Hollý: Príspevok k nálezu kvádskej výroby železa vo Zvolene – Haputke. Štud. Zvesti AÚ SAV 35, 2002, 53-60.

Hanuliak 2002 – M. Hanuliak: Sídliakový objekt z Ilije. AVANS v roku 2001, Nitra 2002, 61.

Kmeť 1893 – A. Kmeť: Veleba Sitna. Tovaryšstvo, 1, 1893, 139-193.

Kmeť 1895 – A. Kmeť: Starožitnosti v Honte. Tovaryšstvo, 2, 1895, 195-212.

Kmeť 1900 – A. Kmeť: Sitno a čo z neho vidieť. Tovaryšstvo, 3, 1900, 101-154.

Kuzmová/Roth 1988 – K. Kuzmová/P. Roth: Terra sigillata v barbariku. Nálezy z germánskych sídlisk a pohrebísk na území Slovenska. Nitra 1988.

Labuda 2016 – L. Labuda: Glanzenberg v Banskej Štiavnici. Archeologický výskum zaniknutej lokality. Banská Štiavnica 2016.

Zieling 1989 – N. Zieling: Studien zu germanischen Schilden der Spätlatène – und der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. Oxford 1989.

SCHILDBUCKEL AUS DER RÖMISCHEN KAISERZEIT AUS HONTIANSKÉ NEMCE

JOZEF LABUDA

Der Schildbuckel wurde als Artefakt ohne weitere Begleitfunde gefunden. Er lag seicht in der Erde (ca. 30-40 cm). Der hutförmige Schildbuckel hatte in der Mitte eine auslaufende nicht hohe Spitze, der Durchmesser des Schildbuckels war 15 cm und die Höhe 8 cm. An der mäßig konisch auslaufenden Randleiste kann man eine Anordnung von 4 regelmäßig verteilten Öffnungen sehen, die zur Befestigung zum eigentlichen Schild dienten. Bei der Konfrontation mit publizierten Schildbuckelfunden durch N. Zieling kann man den Fund aus Hontianske Nemce wahrscheinlich zum Typ F1 einreihen, der zeitlich in die römische Kaiserzeit gehört (*Zieling 1989, 79*). Auf Basis der archäologischen Funde kann man annehmen, dass das breitere Gebiet von Banská Štiavnica schon im 1. Jahrhundert nach Chr. vom überlebenden keltischen Ethnikum (Kotini) besiedelt war, die sich mit der Bergwerksarbeit und der Metallurgie befassten. Hier, im Gebiet des mittleren Gran-Gebiets, auch mit den Granzuflüssen, bzw., südlich vom Eipel – kann man die Grenze zwischen der quadischen Besiedlung und den erwähnten keltischen Kotini sehen. Daher überrascht das Vorkommen des eisernen Schildbuckels vom 2. Jahrhundert von den südlichen Ausläufern der Štiavnica Berge nicht so sehr.

*PhDr. Jozef Labuda, CSc.,
Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica
Kammerhofská č. 2
969 01 Banská Štiavnica
labuda@muzeumbbs.sk*